
ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ В ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

УДК 338.242:336.71(477)

Лілія Олександрівна КОВРИЖЕНКО

здобувач,
кафедра маркетингу, управління та економіки підприємства,
Національна академія управління
E-mail: l.kovryzhenko@gmail.com

БАНКІВСЬКА КОНКУРЕНЦІЯ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Ковриженко, Л. О. Банківська конкуренція: сучасний стан та проблеми розвитку в Україні [Текст] / Лілія Олександрівна Ковриженко // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2016. – Том 23. – № 1. – С. 130-136. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Структурні перетворення в банківському секторі України на сучасному етапі викликають зміну умов конкурентного середовища та позначаються на рівні банківської конкуренції. Скорочення кількості діючих банків, перерозподіл ринкової структури між основними учасниками конкурентних відносин зумовлюють необхідність аналізу впливу цих процесів на подальший розвиток банківської системи.

Мета. Метою статті є дослідження стану конкуренції в банківському секторі України та закономірностей її розвитку в сучасних умовах.

Результати. Модель фінансової системи, яка сформувалась в українській економіці, свідчить про домінування банківського сектору в її структурі. На основі зіставлення рівнів розвитку банківського та небанківського секторів фінансової системи встановлено, що рівень конкуренції з боку небанківських фінансових установ незначний. Динаміка розвитку різних сегментів банківського сектору за формами власності вказує на зростання впливу державного сектору в банківській системі України. З'ясовано, що в умовах кризового періоду відбулось посилення загального рівня концентрації структури вітчизняної банківської системи за показниками депозитів, доходів, кредитів та активів загалом. Виявлені тенденції свідчать про можливі загрози для подальшого розвитку ефективної банківської конкуренції, тому потребують постійного моніторингу рівня ринкової концентрації та системних ризиків у банківському секторі.

Ключові слова: банківська конкуренція; банки; небанківські фінансові установи; концентрація; системні ризики.

Lilia Oleksandrivna KOVRYZHENKO

PhD Student,
Department of Marketing, Management and Business Economics,
National Academy of Management
E-mail: l.kovryzhenko@gmail.com

BANKING COMPETITION: CURRENT STATE AND PROBLEMS OF DEVELOPMENT IN UKRAINE

Abstract

Introduction. Structural transformations in Ukraine's banking sector at present changing conditions cause competitive environment and impact on the level of banking competition. Reduction of the number of operating banks, redistribution of market structure between the main participants of competitive relations necessitate analysis of the impact of these processes on the further development of the banking system.

Goal. The article is a study of competition in the banking sector of Ukraine and laws of its development in the

---

modern world.

Results. *The model of the financial system, which has been formed in the Ukrainian economy, shows the dominance of the banking sector in its structure. On the basis of a comparison of the levels of development of the banking and non-banking sectors of the financial system it has been revealed that the level of competition from non-bank financial institutions is negligible. The dynamics of the various segments of the banking sector by ownership points to the growing influence of the public sector in the banking system of Ukraine. It is found out that enhance of the overall level of concentration of the structure of the banking system in terms of deposits, revenues, loans and assets in general has occurred in a crisis period. We have identified the trends that indicate a possible threat to the further development of an effective banking competition, so they need a constant monitoring of market concentration level and systemic risks in the banking sector.*

Keywords: *banking competition; banks; non-bank financial institutions; concentration; systemic risks.*

JEL classification: **O16, G21, P34**

Вступ

Глобальні тренди на сучасних світових фінансових ринках свідчать про фундаментальну роль конкуренції у розвитку банківської діяльності. Банківська конкуренція є рушійною силою якісних змін, пов'язаних із впровадженням інноваційних фінансових інструментів, технологій, методів та систем управління, які спрямовані на максимальне задоволення потреб клієнтів і розширення доступності фінансових послуг. Крім того, ефективна конкуренція сприяє нарощуванню інвестиційного потенціалу банківської системи та посиленню ролі банків у економічному зростанні країни.

Значний внесок у розробку проблем, пов'язаних із визначенням сутності та ролі конкуренції в банківській системі, зробили такі вітчизняні та російські вчені, як А. Бачалов, Т. Гірченко, О. Дубовик, Ю. Коробов, А. Кузнєцова, Г. Самойлов [1-3]. Дослідженню процесів концентрації банківських систем у їх взаємозв'язку з банківською конкуренцією та фінансовою стійкістю, оцінці структури ринку банківських послуг присвячено роботи Т. Бека, Дж. Х. Бойда, А. М. Джалала, Н. Корецької, Р. Левіна, Дж. де Ніколо, К. Суторміної та ін. [4-7].

Водночас сучасний стан вітчизняної банківської системи характеризується посиленням фінансової нестабільності та ринкової концентрації, що може негативним чином вплинути на рівень конкуренції, а відтак і подальше функціонування банківських установ. У таких умовах необхідним є аналіз основних тенденцій та проблем, пов'язаних із розвитком конкуренції у вітчизняному банківському секторі.

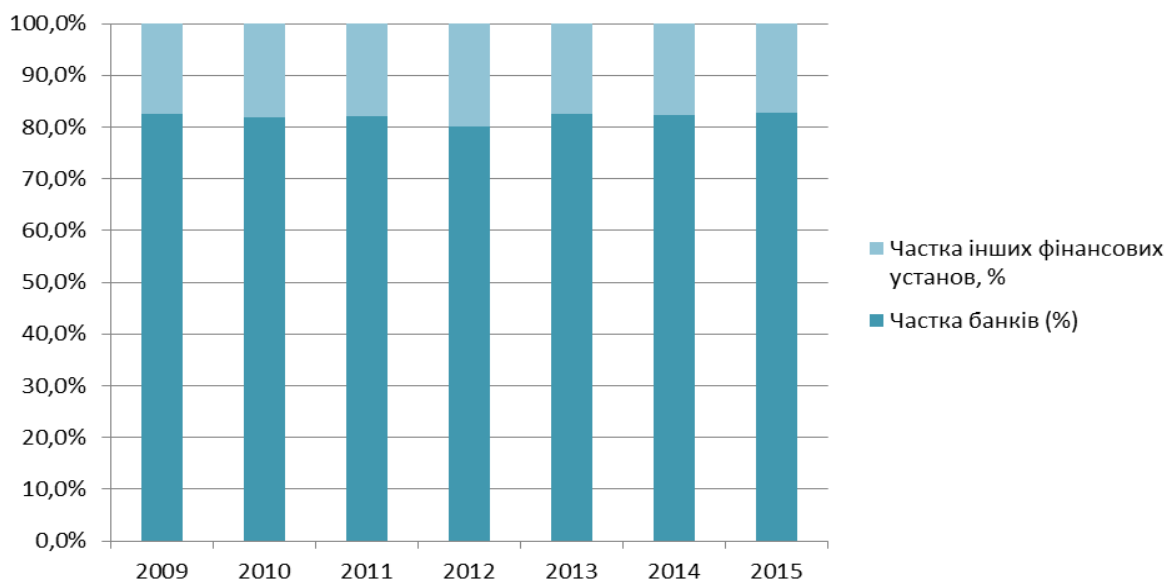
Мета та завдання статті

Метою дослідження є визначення стану та основних закономірностей розвитку конкуренції в банківському секторі України на сучасному етапі. Для досягнення зазначеної мети були поставлені наступні завдання: оцінити рівень конкуренції банківських установ та небанківських фінансових інститутів; виявити тенденції зміни структури банківського сектору серед державних, іноземних і приватних вітчизняних банків та порівняти їх ефективність; за допомогою структурних індикаторів проаналізувати вплив кризових процесів на концентрацію та конкуренцію в банківському секторі України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Банківська конкуренція здійснюється не лише між банками, але й між іншими фінансовими та нефінансовими інститутами, ключовими з яких є небанківські фінансові установи, що пропонують субститути банківських послуг. Статистичні дані, які стосуються розвитку вітчизняного фінансового сектору, показують, що банківський сегмент за обсягом активів традиційно перевищує небанківський (рисунки 1). Так упродовж 2009-2015 рр. банківськими установами було сформовано в середньому 82 % активів фінансового сектору, що майже у 5 разів перевищує обсяги активів інших фінансових інститутів.

Варто зауважити, що розрахунки на останню дату здійснено за доступними зіставними даними щодо активів банків та інших фінансових посередників за 9 міс. 2015 року, що несуттєво відрізняється від річних результатів, оскільки впродовж IV кв. 2015 р. спостерігалась незначна динаміка банківської системи (зокрема, темп приросту активів загалом по банківській системі склав 0,74 % порівняно з даними за III кв. 2015 р.) [8].

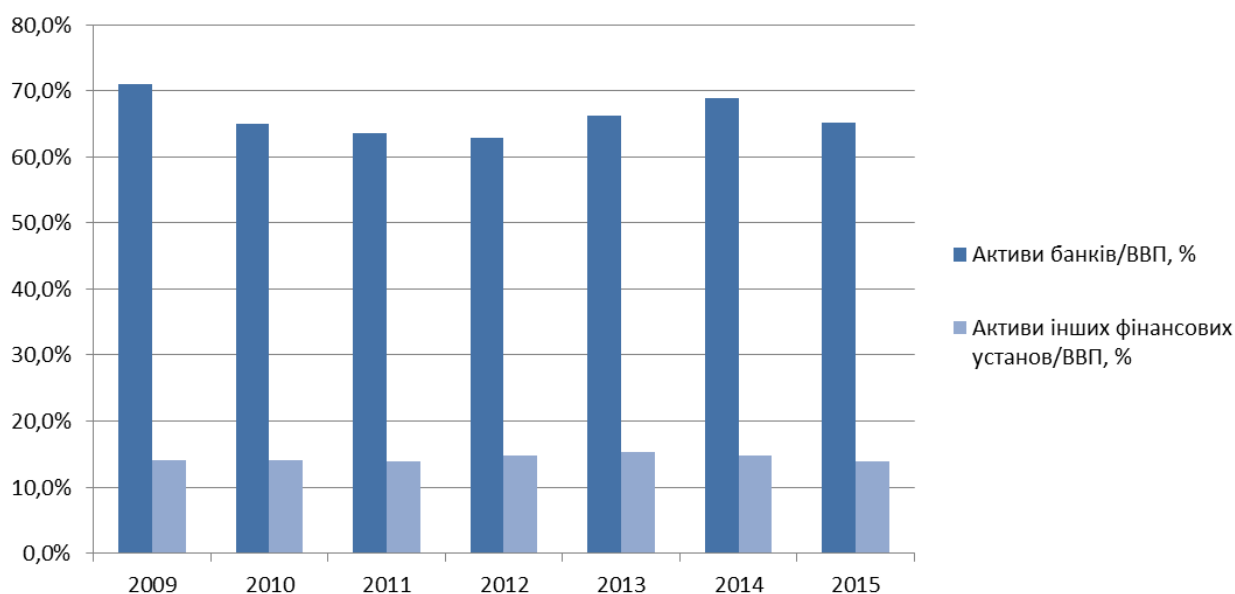

Рис. 1. Розподіл активів фінансового сектору між банками та іншими фінансовими установами у 2009-2015 рр., % (побудовано за даними [8])*

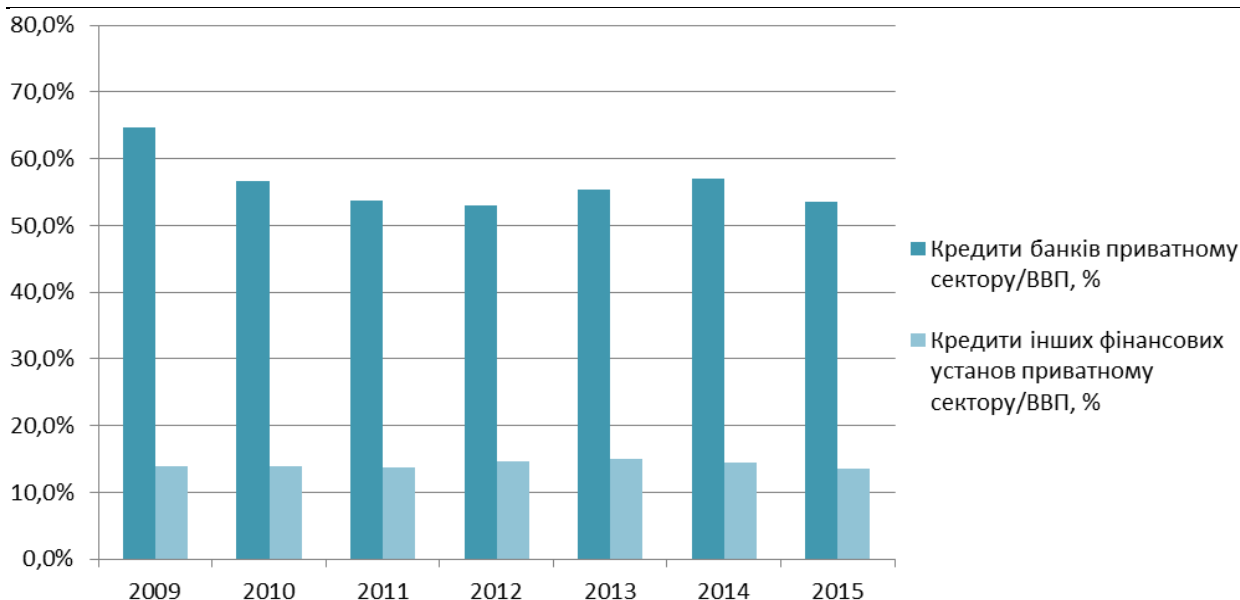
*активи фінансового сектору включають вимоги банків та інших фінансових установ до вітчизняного нефінансового сектору.

Водночас унаслідок уповільнення темпів зростання банків до 2013 року відбувалось поступове нарощування частки інших фінансових установ у активах фінансового сектору. Однак уже у 2015 р. динаміка розвитку останнього набула негативних значень, загальний обсяг фінансових активів скоротився на 3 %, причому більшою мірою за рахунок банківських установ [8]. Аналогічна залежність спостерігається за показниками насиченості економіки фінансовими активами та кредитами банків та інших фінансових установ (рисунок 2 та 3).

Так у середньому за період 2009-2015 рр. банківські активи відносно ВВП склали 66,1 % проти 14,4 % активів інших фінансових інститутів. При цьому більшу частину активів в обох сегментах було сформовано за рахунок кредитування приватного сектору: у середньому за період 56,3 % та 14,2 % від обсягу ВВП відповідно. Однак у зв'язку із згортанням кредитної діяльності фінансово-кредитних установ на внутрішньому ринку, спричиненим кризовими процесами, скорочення банківського сектору за активами відносно ВВП з початку 2015 року склало 3,7 %, тоді як сектор інших фінансових посередників зменшився за цим показником на 0,9%.

Рис. 2. Динаміка активів банків та інших фінансових установ відносно ВВП у 2009-2015 рр., % (побудовано за даними [8;9])

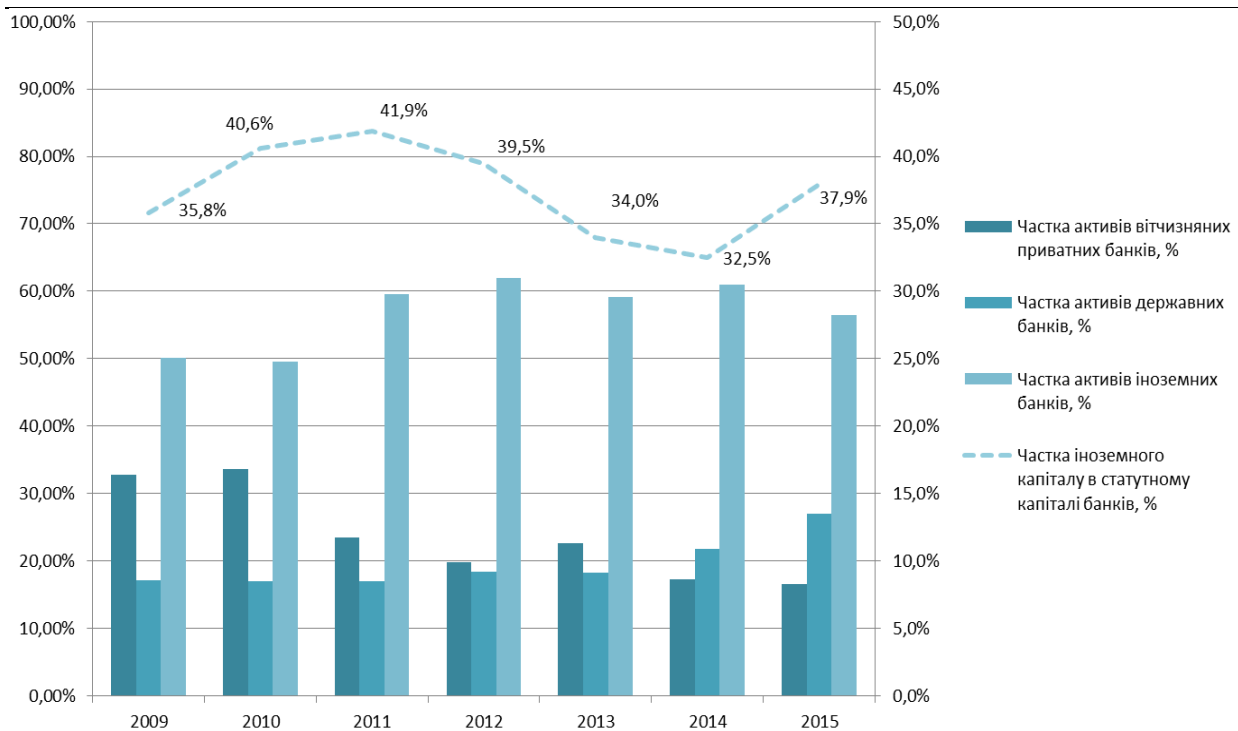
Рис. 3. Динаміка кредитів банків та інших фінансових установ приватному сектору відносно ВВП у 2009-2015 рр., % (побудовано за даними [8;9])

Як бачимо, в Україні сформувалась банкоцентрична модель фінансової системи, де провідна роль у фінансуванні економічного розвитку належить банкам, а конкуренція з боку небанківського фінансового сектору є незначною. Це пов'язано, насамперед, з обмеженими ресурсами інших фінансових інститутів, а також недосконалістю інституційного середовища та інфраструктури небанківського сегменту фінансового сектору.

Водночас зробити висновки щодо достатності розміру банківського сектору в економіці можна на основі міжнародних зіставлень. Так обсяг активів банківського сектору України відносно ВВП є дещо вищим від аналогічного показника у країнах СНД, водночас його масштаби суттєво поступаються європейським країнам з розвиненим фінансовим сектором. Зокрема у Бельгії середнє значення банківських активів у ВВП протягом 2012-2013 рр. склало 114,9 %, в Німеччині 120,7 %, в Австрії – 132,2 % [10]. Таким чином, вітчизняна економіка функціонує в умовах невисокої у світовому масштабі насиченості банківськими активами. Унаслідок недофінансування економіки доступ промислового сектору та домогосподарств до фінансових послуг ускладнений, кредитування економічного зростання здійснюється на гірших умовах.

Аналіз структури банківської галузі залежно від походження капіталу вказує на домінування банків з іноземними інвестиціями (рисунок 4). Висока частка активів іноземних банків (понад 56 % станом на 01.10.2015 р.) пов'язана з існуванням так званих «псевдоіноземних» установ, де кінцевими вигодоодержувачами виступають вітчизняні інвестори. Згідно з даними рисунку 4 тренд до нарощування банками з участю іноземного капіталу масштабів діяльності тривав до 2012 року включно. Починаючи з наступного року, обсяг активів іноземних банків починає скорочуватись (за винятком 2014 року), що пов'язано, головним чином, із зменшенням кількості таких банків унаслідок ліквідації чи зміни формальних іноземних власників на вітчизняних. Так, за даними НБУ, із 53 банків з участю іноземного капіталу станом на кінець 2012 року залишилось 40 станом на 01.10.2015 р. [8]. Крім того, з 2011 року почала скорочуватись частка внесків до статутного капіталу банків іноземними інвесторами, однак вже на кінець III кв. 2015 р. її розмір зріс до 37,9 % за рахунок докапіталізації іноземних банків, що мали дефіцит капіталу за результатами стрес-тестування НБУ [8].

На відміну від нестабільної динаміки сегменту приватних банків, – вітчизняних та іноземних, – банки, які контролюються державою, впродовж 2009-2015 рр. мали зростаючу динаміку активів, унаслідок чого їх частка в сукупних активах банківської системи зросла з 17,1 % у 2009 р. до 27,0 % у 2015 р. (за результатами 9 міс 2015 року). Таким чином, майже третина банківських активів вітчизняного банківського сектору сконцентрована у державній власності.

Рис. 4. Структура активів банківської системи за формами власності у 2009-2015 рр., % (побудовано за даними [8])

Однак ефективність цієї групи банків була найнижчою. Так, за підсумками 2014 року, середня рентабельність активів державних банків складала (-5,6 %) (без урахування банку «Київ», що мав від’ємний результат (-50,3 %)). Для зіставлення, рентабельність банків з іноземною участю та вітчизняних банківських установ за аналогічний період склала в середньому (-3,8 %) та 0,09 % відповідно, без урахування банків із тимчасовою адміністрацією [8].

Варто підкреслити, що фактор власності у розвитку банківського сектору та забезпеченні його конкурентоспроможності відіграє важливу роль, адже різні типи власників формують різні види конкурентних переваг, які досягаються за рахунок ринкових та неринкових методів. Зокрема, для банків з іноземною участю, як правило, характерними є ринкові конкурентні переваги, серед яких – легкість доступу до міжнародних ринків капіталу для банків з хорошою репутацією та платоспроможністю, можливість підтримки материнськими структурами, сучасні методи управління ризиками та висока якість корпоративного управління тощо. Водночас здобуті неринковими методами конкурентні переваги найчастіше пов’язують із державними банками. Вони ґрунтуються на підтримці капіталом та ліквідністю державних банків, а також на заходах адміністративного характеру, які створюють нерівні умови доступу до ринків та ресурсів для інших учасників конкуренції. Як приклад, можна навести нещодавнє рішення Кабінету Міністрів України щодо посилення вимог до уповноважених банків для виплати заробітної плати працівникам бюджетних установ та державної допомоги [11].

На підставі аналізу тенденцій щодо концентрації структури банківського сектору України простежимо вплив кризових процесів на банківську конкуренцію. Для оцінки конкуренції в банківській галузі використовуємо структурні показники – індекс концентрації CR_n та індекс Херфіндала-Хіршмана.

Індекс концентрації найбільших банків розраховується за формулою:

$$CR_n = \sum_{k=1}^n \frac{P_k}{P}, \quad (1)$$

де P_k – показник діяльності i -го банку, за яким здійснюється оцінка рівня монополізації ринку; P – значення відповідного показника для всієї банківської системи; n – кількість банків, для яких здійснюється оцінка індексу.

Індекс концентрації може набувати значень від 0 % до 100 %, із зростанням показника для більш концентрованого ринку. Згідно з вітчизняним законодавством домінуючим визнається положення п’яти учасників, сукупна частка яких на ринку перевищує 70 %.

Індекс Херфіндаля-Хіршмана (ННІ) використовується з метою оцінки рівня монополізації галузі та враховує вплив всіх учасників конкуренції. Цей показник розраховується за наступною формулою [12]:

$$ННІ = \sum_{k=1}^N \left(\frac{P_k}{P}\right)^2, \quad (2)$$

де P_k та P специфікуються аналогічно формулі (1); N – загальна кількість банків у банківській системі.

Низькоконцентрованим вважається ринок при $ННІ < 1500$, помірно концентрованим – при $1500 < ННІ < 2500$, монополізованим – при $ННІ \geq 2500$.

Проведені розрахунки структурних індексів згідно з таблицею 1 свідчать, що концентрація вітчизняного банківського сектору станом на 01.10.2015 р. посилилась порівняно із докризовим рівнем (на 01.01.2014 р.). Найбільше зростання відбулось за показниками концентрації на ринку кредитів, причому як за рахунок п'ятірки найбільших банків (з 38,0 % до 54,2 % за 2013-9 міс.2015 рр.), так і серед менших за розміром груп банків.

Таблиця 1. Рівень концентрації банківського сектору України у 2013 та 2015 роках (розраховано за даними [8])*

Показник	Загалом по банківській системі	I група	II група	III група	IV група
Активи					
CR5 (2013)	40,0%	62,2%	43,2%	28,1%	11,1%
CR5 (2015)	53,6%	68,8%	53,7%	37,5%	19,8%
ННІ (2013)	517,4	1 194,4	632,5	449,9	128,9
ННІ (2015)	836,0	1 353,0	860,9	529,8	222,3
Кредити					
CR5 (2013)	38,0%	59,0%	51,0%	34,0%	13,8%
CR5 (2015)	54,2%	69,3%	53,5%	36,1%	19,3%
ННІ (2013)	529,8	1 204,4	798,5	522,5	150,0
ННІ (2015)	929,5	1 496,0	980,0	553,2	254,8
Депозити					
CR5 (2013)	40,6%	64,6%	42,2%	34,4%	13,6%
CR5 (2015)	51,1%	66,5%	55,7%	45,4%	24,7%
ННІ (2013)	559,6	1 353,2	628,3	509,0	156,8
ННІ (2015)	933,1	1 550,5	1 049,8	661,1	294,5
Доходи**					
CR5 (2013)	41,0%	62,8%	47,4%	32,8%	12,7%
CR5 (2015)	52,1%	66,2%	54,6%	32,6%	22,2%
ННІ (2013)	517,7	1 163,1	692,9	595,0	158,3
ННІ (2015)	842,7	1 338,6	965,2	546,1	288,3

Примітки:

*дані за 2013 р. наведено станом на 01.01.2014 р., за 2015 р. – станом на 01.10.2015 р.

**До складу доходів належать процентні та комісійні доходи банків.

Аналогічну динаміку демонструє індекс Херфіндаля-Хіршмана, значення якого близьке до порогового рівня суттєвої концентрації для I групи банків на ринках кредитів та депозитів. Однак загалом по системі ННІ за всіма сегментами (доходів, депозитів, кредитів та активів загалом) не перевищує 1500 пунктів, що відповідає низькоконцентрованим ринкам.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Виявлені тенденції розвитку конкуренції у банківському секторі України свідчать про посилення позицій найбільших банків, зростання впливу сегменту державних банківських установ, а також незначну конкуренцію з боку небанківських фінансових інститутів. Враховуючи швидкі темпи зростання концентрації банківської системи, можна зробити висновок про послаблення позицій малих і середніх банків та поступове їх витіснення. Слід зауважити, що посилення монополізації банківської галузі має потенційні негативні наслідки для розвитку конкурентних відносин і зумовлює погіршення якості та доступності банківських послуг, посилює концентрацію ризиків. Тому

необхідним є моніторинг загального рівня концентрації та системних ризиків банківського сектору, обмеження регуляторами подальшої консолідації в межах першої групи банків, скорочення розміру державного сегменту, а також формування ефективного і прозорого конкурентного середовища. У цьому аспекті важливими є подальші дослідження впливу процесів концентрації на конкурентоспроможність банківського сектору в довгостроковій перспективі.

Список літератури

1. Формування конкурентоспроможності банку [Текст] : монографія [Текст] / О. В. Дубовик, А. Я. Кузнецова, Т. Д. Гірченко. – Л.: ЛБІ НБУ, 2005. – 215 с.
2. Коробов, Ю.И. Банковская конкуренция на современном этапе [Текст] / Ю. И. Коробов // Банковское дело. – 2010. – № 11. – С.13-16.
3. Самойлов, Г. О. Банковская конкуренция [Текст] / Г. О. Самойлов, А. Г. Бачалов. – М.: Экзамен, 2002. – 256 с.
4. Boyd, J. H. Bank Competition, Risk, and Asset Allocations [Електронний ресурс] / J. H. Boyd, G. D. Nicolò, A. M. Jalal // IMF Working Paper. – 2009. – №09/143. – Режим доступу: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2009/wp09143.pdf>.
5. Beck, T. H. L. Bank concentration, competition, and crises: First results. [Текст] / Т. Н. Л. Beck, А. Demirgüç-Kunt, R. Levine // Journal of Banking and Finance. – 2006. – №30(5). – р. 1581-1603.
6. Корецька, Н. І. Процес концентрації ринку банківських послуг України: оцінка та стратегії позиціонування / Н. І. Корецька // Економічний форум. – 2014. – № 1. – С. 196-204.
7. Суторміна, К. М. Оцінка індикаторів концентрації ринкової структури банківської системи України / К. М. Суторміна // Бізнес Інформ. – 2014. – № 6. – С. 330-335.
8. Офіційний сайт Національного банку України: статистика; банківський нагляд [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України: статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
10. FRED EconomicData [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://research.stlouisfed.org>.
11. Деякі питання виплати заробітної плати працівникам бюджетних установ та державної соціальної допомоги [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 20 січня 2016 р. № 37. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248800163>.
12. Арбузов, С. Г. Банківська енциклопедія [Текст] / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. – К.: Центр наукових досліджень Національного банку України: Знання, 2011. – 504 с.

References

1. Dubovyk, O. V., Kuznietsova, O. Yu., Hirchenko, T. D. (2005). *Formation of competitiveness of the bank*. Lviv: LBI NBU.
2. Korobov, Yu. (2010). Bank competition on modern stage. *Bankovskoe delo*, 11, 13–16.
3. Samoilov, H. O., Bachalov, A. H. (2002). *Bank competition*. Moscow : Ekzamen.
4. Boyd, J.H., Nicolò, G.D., Jalal, A.M. (2009). Bank competition, risk and asset allocations. *IMF Working Papers 09/143*. Retrieved from: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2009/wp09143.pdf/>.
5. Beck, T. H. L., Demirgüç-Kunt, A., & Levine, R. (2006). Bank concentration, competition, and crises: First results. *Journal of Banking and Finance*, 30(5), 1581-1603.
6. Koretska, N. I. (2014). Concentration on the market of banking services in Ukraine: Assessment and strategies of positioning. *Economic Forum*, 1, 196-204.
7. Sutormina, K. M. (2014). Evaluation of indicators of the market structure concentration of Ukraine's banking system. *Business Inform*, 6, 330–335.
8. The National Bank of Ukraine. (2016). *Bank supervision; Statistics*. Retrieved from: <http://www.bank.gov.ua>.
9. *The State Statistic Service of Ukraine*. (2016). Statistical information. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. *FRED Economic Data*. (2015). Retrieved from: <https://research.stlouisfed.org>.
11. The Decree of the Cabinet of Ministers Ukraine of January, 20th, 2016 № 37. *On the improvement of the mechanisms for the transfer of salaries to public employees and social welfare payments*.
12. Arbuzov, S. G., Kolobov, Y. V., Mishchenko, V. I., Naumenkova, S. V. (2011). *Banking encyclopedia*. Kyiv: Tsentr naukovykh doslidzhen Natsionalnoho banku Ukrayiny, Znannya.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2016 р.